



## Araştırma Makalesi / Research Article

Yayın Geliş Tarihi / Article Arrival Date

16.08.2019

Yayınlanma Tarihi / The Publication Date

25.10.2019

Doç. Dr. Oktay BOZAN 

Dicle Üniversitesi  
Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü  
oktaybozan210@gmail.com

## İZMİR'İN İŞGALİNE MARDİN VE ÇEVRESİNDEN TEPKİLER

### Öz

I. Dünya Savaşı sonucunda İtilaf Devletleri, Paris Konferansı'nda Rumların istekleri doğrultusunda hareket ederek, Batı Anadolu bölgesinde Türklerin Hıristiyanları katlettiği ve bölgenin Wilson Prensipleri ekseninde Rumlara ait olduğu iddiasını destekleyerek İzmir'in işgaline zemin hazırlamıştır. İzmir ve çevresi 15 Mayıs 1919 günü Yunan askerleri tarafından Mondros Mütarekesi'nin 7. maddesi hükmünce işgal edilmiştir. İzmir'in işgali ve sonrası ortaya çıkan faciaya karşı Türk milletinin tepkisi büyük olmuştur. İzmir'in Yunanlılarca işgali Güneydoğu Anadolu'daki siyasi algının yeni mahiyet kazanmasını sağlamıştır. Yöre halkının aynen Batı Anadolu'da olduğu gibi burada da Müslümanların Hıristiyan bir güç (Ermeniler) tarafından tahakküm altına alınacağı kuşkuğunu artırmıştır. Bu nedenle Mardinliler, Sadaret'e gönderdikleri telgraflarda İzmir'in işgali protesto edilmiş, işgalin hiçbir yasal dayanağı olmadığı vurgulanmıştır. Bu işgal karşısında sessiz kalmayacağı ve her türlü fedakarlığın yerine getirileceği dile getirilmiştir. Özellikle Müftü Hüseyin Efendi ve Belediye Reisi Hıdır Bey bu telgrafların çekilmesinde öncülük etmiştir.

**Anahtar Kelimeler:** İzmir'in İşgali, Mardin Müftüsü Hüseyin Efendi, Mardin, Midyat, Savur

## THE REACTIONS FROM MARDIN AND ITS SURROUNDINGS AGAINST THE OCCUPATION OF IZMIR

### Abstract

At the end of the First World War, the Allied Powers acted in line with the demands of the Greeks at the Paris Conference and supported the claim that the Turks massacred Christians in the Western Anatolia region and that the region belonged to the Greeks on the axis of the Wilson Principles. İzmir and its environs were occupied on 15 May 1919 by Greek soldiers in accordance with Article 7 of the Armistice of Mondros. The response of the Turkish nation to the catastrophe that occurred after the invasion of İzmir was great. The occupation of İzmir by the Greeks brought a new nature to the political perception in Southeast Anatolia. Just as in Western Anatolia, the local people raised suspicions that Muslims would be dominated by a Christian power (Armenians). For this reason, the occupation of İzmir was protested in the telegrams sent to Sadaret by Mardin people and it was emphasized that the occupation had no legal basis. It was stated that this occupation would not be silent and all kinds of sacrifice would be fulfilled. In particular, Mufti Huseyin Efendi and Mayor Hıdır Bey pioneered these telegrams.

**Keywords:** Occupation of İzmir, Mardin Mufti Huseyin Efendi, Mardin, Midyat, Savur

## Giriş

İzmir'in Yunanlılar tarafından işgaline Paris Barış Konferansı'nda karar verilmişti. Yunan Başbakanı Elefterios Venizelos, iddialarını konferansa verdiği bir muhtıra da belirtmiş ve bunları savunmuştu. Venizelos, konferansa sunduğu muhtırasında Ermenilerin isteklerinin de yerine getirilmesi gerektiğini belirterek bu isteklerin Amerikan Başkanı Thomas Woodrow Wilson'un barışı korumak için ileri sürdüğü prensiplere dayamak istemiştir. Bu prensip "halen Osmanlı idaresinde bulunan diğer milletlerin varlıkları hiçbir baskıya maruz kalmaksızın, otonom bir şekilde, kendilerini tam inkişaf imkanları mutlak bir teminat altına alınacaktır" hükmü idi. Buna dayanarak Venizelos, Yunanistan hesabına üzerinde hak iddia ettiği bölgede Rumların çoğunlukta olduğunu iddia ediyor ve bunu teyit için de birtakım istatistikler gösteriyordu. Venizelos, muhtırasında Türklerin Hıristiyanları da katlettiklerini iddia ediyordu. Bütün bu sebeplerden dolayı Venizelos, Batı Anadolu'nun Yunanistan'a ilhakını istiyordu (Türk İstiklal Harbi, 1994:4-5). Yunanlılar da savaştaki hizmetlerine karşılık İzmir ve civarını istediler. Aslında Yunanlıların ve İtilaf Devletlerinin Türk topraklarını işgali Wilson'un: "*Bir toprak üzerinde yaşayan insanlar kendi düşünce ve isteğine göre bir idare şekli kabul edecektir*" prensibine uymuyordu.

Yunanistan'ın İzmir'in işgali ile hedeflediği amaç, Büyük Yunanistan hayalini gerçekleştirmektir. Bunun için Osmanlı Devleti'nin politik, ekonomik ve askeri kudret bakımından en zayıf olduğu bir zamanı fırsat olarak görmüştür. İtilaf Devletleri, 12 Ocak 1919 tarihinde toplanan Paris Barış Konferansı'nda Batı Anadolu'nun Yunanistan'a verilmesini kararlaştırmıştır. İngiltere, kendi çıkarları doğrultusunda Batı Anadolu'da güçlü bir İtalya yerine, zayıf bir Yunanistan'ın yerleşmesini istemiş (Akşin, 1986: 177-184) ve bu destek sayesinde Yunanistan, İzmir ve Aydın civarında yaşanan savaşlardan dolayı, Türk nüfus oranlarındaki düşüşten de medet umarak, kısmen artan Rum nüfusunu kendi stratejisine gerekçe yapmayı uygun bulmuştur. Ancak İzmir'in Yunanistan tarafından işgali önündeki en büyük engellerden birisi nüfus sorunu idi. Zira Türk resmi vesikalarına göre Aydın Vilayetinde 1897 yılında % 82 olan Türk nüfusu 1906'da % 76'ya düşmüştür. Hatta İzmir Sancağı'nda 1884'de % 60 iken 1906'da ancak % 52 idi. Rum milliyetçileri, XIX. yüzyıldan itibaren İzmir'de Rumların çoğunlukta olduğunu göstermek için ellerinden gelen gayreti göstermişlerdi. Anadolu'da Rum nüfusunun hızla artması ve yer yer bazı bölgelerde üstünlük sağlamaları Rumlarda büyük ümitler doğurmuştur (Baykara, 1974: 91). 1919 yılına gelindiğinde İzmir Sancağı'ndaki toplam nüfus 605.584 olup, bunun 414.955'i Türk, 180.259'u Rum'du. Paris Konferansında İzmir'in işgaline karar veren İngiltere, Fransa ve Amerika Birleşik Devletleri, 14 Mayıs 1919 tarihinde işgalin İngiliz Amiral Calthorpe tarafından yürütülmesini uygun görmüşlerdir. 13 Mayıs 1919 günü İtilaf Devletleri donanmalarına mensup birçok harp gemisi İzmir limanına gelmiştir. Bunlar Yunan işgalini kolaylaştırmak için bir baskı vazifesi görmekteydi. 14 Mayıs 1919 günü İzmir'in işgal edileceği I. Kolordu Komutanı Ali Nadir Paşa ile Vali İzzet Bey'e tebliğ edilmiştir (Selek, 1987:231). Daha işgal gerçekleşmeden İngiliz yetkililer, İzmir Valisi ve Kolordu kumandanından halkın her türlü ihtimale karşı sakinleştirilmesini ve herhangi bir nümayişe sebebiyet verilmemesini istiyorlardı. Buradan anlaşılacağı üzere İngilizler, işgalin Türk halkını ayağa kaldıracağını görüyorlardı ancak bunun en zararsız bir şekilde atlatılması en önemli plan olarak seçilmişti. İşgal hadisesini İzmir Valisine haber vermeye giden İngiliz Yüksek Komiserliği temsilcilerinden James Morgan ve Yarbay Smith'in çevresini kuşatan büyük bir halk yığını arasında subay, tüccar, muhtar ve diğer birçok kişiler göze çarpıyordu. Bu arada öne atılan genç bir Türk subayı, İngilizce olarak Türklerin duygularını şöyle dile getiriyordu: "*Büyük bir ulus olduğumuz ve henüz ölmediğimizi bilmenizi isterim. Belki uyur görünüyoruz ama savaşacağız. ...Yurdumuzun bu şekilde elden çıkarılmasına tahammül etmeyiz. Bizler ölü değiliz. Karışıklık çıkacak. Biz ölebiliriz ama başkaları da ölecektir*" (Sonyel, 1987: 59-60). İzmir'in işgali, Damat Ferit Hükümetinin sessizliğine rağmen, hiç şüphesiz Anadolu Türkü için bardağı taşıran son damla olmuştur. Emperyalist güçlerin koordinesinde Yunan ordusunca gerçekleştirilen işgallere karşı 16 Mayıs 1919'dan itibaren Anadolu'nun birçok kasaba, kaza ve vilâyetlerinden çok sayıda protesto telgrafi Sadaret'e ve işgal güçlerinin temsilciliklerine çekilirken; ayrıca yapılan mitinglerle de Anadolu halkı tepkilerini açıkça ortaya koymuştur (Sarıkoynucu, 31; 257; Uyanık, 2008: 841).

Yunan işgaline karşı ilk hareket İzmir Türk Ocağı'nda toplanan gençlik kitlesinde görüldü. İşgalden bir gece evvel cephanelik yağma edilerek halk karşı koymaya teşvik edildi. İzmir kan dökmeden Yunanlılara teslim edilmeyecekti. 15 Mayıs sabahı Yunan kuvvetleri İzmir rıhtımına çıktılar. Rumların çılgin sevinç ve alkışlarıyla karşılandılar. Efzun taburları İzmir kışlalarına yaklaşırken bu manzara karşısında heyecanını daha fazla zapt edemeyen Gazeteci Hasan Tahsin'in attığı kurşun Yunanlıları harekete geçirdi. O dakikadan sonra İzmir halkı kan dökerek direnme hareketine başlamış oldu. Bu arada karşı konulmaması emrini alan Türk subay ve erleri kışlalarında insafsızca şehit edildiler. Daha sonra hükümet konağı ve diğer resmi daireleri basarak buralardaki memur subay ve erleri türlü eziyetlerle gemilere götürüp günlerce aç bıraktılar. Bunlardan bir kısmını da dipçik vuruşları ile zorla “Yaşasın Venizelos” diye bağırmağa zorlandılar. Boyun eğmeyenler derhal şehit edildiler. 15 Mayıs 1919'da İzmir'den başlayıp 9 Eylül 1922'ye kadar devam eden işgal döneminde, Yunan askerlerince başta İzmir ve çevresi olmak üzere Ege, Trakya, Marmara ve İç Anadolu gibi bölgelerde, Türk halkının çocuğundan yaşlısına varıncaya kadar çoğuna gasp, yağma, işkence, katliam türünde vahşet ve zulümler yapılmıştır. Sadece Kuzey Ege Bölgesinde 7 bine yakın Müslüman katledilirken, yakılan bina sayısı 13 bin civarındadır (Öztoprak, 2002: 591).

İşgal günü tüm İzmirliiler şu beyanname ile toplantıya çağırılmıştır:

İlhak-ı Red Hey'et-i Milliyesi Beyannamesi,

Ey bedbaht Türk! Wilson Prensipleri unvan-ı insaniyetkârânesi altında senin hakkın gasp ve namusun hetk ediliyor. Buralarda Rum'un çok olduğu ve Türklerin Yunan ilhakını memnuniyetle kabul edeceği söylendi. Bunun neticesi olarak güzel memleketin Yunan'a verildi. Şimdi sana soruyoruz. Rum senden daha mı çoktur? Yunan hakimiyetini kabule taraftar mısın? Artık kendini göster. Tekmil kardeşlerin maşatlıktadır. Oraya yüz binlerce toplan ve kahir ekseriyetini orada tüm dünyaya göster. İlan ve ispat et. Burada zengin, fakir, alim, cahil yok, fakat Yunan hakimiyetini istemeyen bir kitle-i kahire vardır. Bu sana düşen en büyük vazifedir. Geri kalma! Hüsrân ve nikbet faide vermez! Binlerle, yüzbinlerle maşatlığa koş ve Hey'et-i Milliye'nin emrine itaat et (Milli Mücadele Dönemi Beyannameleri ve Basımı, 1990: 77-78). Bu beyanname ile toplanan mitinge binlerce İzmirli katıldı. Türk Ocağı'nda bir telgraf hazırlandı ve bütün merkezlere çekildi. Bu beyannamede ise şu hususlara yer verilmiştir:

“Bilumum vilayet, sancak, kaza, nahiye, belediye riyasetlerine,

İzmir ve havalisi Yunan'a ilhak ediliyor. İşgal başladı. İzmir ve mülhakatı kamilen ayakta ve heyecanda, İzmir son ve tarihi günlerini yaşıyor. Son imdadımız sizin göstereceğiniz muavenete bağlıdır. Mitingler, telgraflarla her yere başvurunuz ve Vatan Ordusuna iltihaka hazırlanınız. Vakar ve sükûnetinizi son derece muhafaza ederek kimsenin incinmemesine itina ve dikkat ediniz”.

Telgrafın alındığı her yerde işgal gününden başlamak üzere mitingler yapılmış ve teşkilatlanma başlamıştır. Padişaha, Sadrazama ve İtilaf Devletleri temsilcilerine protesto telgrafları çekilmiştir (Aydın, 1993: 38). İzmir'in işgali tüm ülkede tepkilere yol açtı. Tamamen haksız ve Mondros Mütarekesi şartlarına aykırı olan işgalin bilhassa Yunanlılara yaptırılması, onların da İzmir'e ayak basar basmaz katliam ve halkın mukaddesatına tecavüze girişmeleri, Türk milletinin milli duygularına pek büyük ölçüde tesir etmiştir. Nitekim İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiser Vekili Amiral Richard Webb 16 Mayıs 1919'da “memleketin her tarafından hadsiz hesapsız protesto telgrafları aldığı, umumi efkârın her tarafta galeyana geldiğini” bildirmiştir (Tansel, 1991: 82).

İzmir'in işgalini izleyen günlerde İstanbul'da toplantılar ve mitingler gerçekleştirildi. 19 Mayıs 1919'da Fatih'te büyük miting yapıldı. 23 Mayıs 1919 Cuma günü Sultan Ahmed Meydanında yapılan miting o güne kadar yapılanların en büyüğü idi. İki yüz bin kişinin katıldığı tahmin edilen bu mitingde, Şair Mehmet Emin Bey, “Milli ruhların önünde her kuvvetin aciz kaldığını ve Türk milli ruhunun şahlanmak üzere olduğunu” belirtti. Aynı mitingde konuşan Halide Edip (Adıvar) Hanım da gerekirse can vermekten kaçınılmayacağına dair oradaki kalabalığı and içmeğe davet etti ve bu büyük kalabalık hep bir ağızdan “vallahî” demek suretiyle bu teklifi yerine getirdi (Tansel, 1991: 252). Mitinglerde istenen şey gayet açıktı; bağımsız yaşama hakkı, bu hakka saygı gösterilmediği takdirde karar yine açık ve kesindi: istiklal uğrunda ölmek. Bütün Anadolu, Çanakkale Savaşı'ndan

beri ilk defa hep birden harekete geçmiş bulunuyordu. Bir bakıma İzmir'in Yunanlar tarafından işgali Anadolu insanını yeniden bir araya getirmişti. Bu ruh, milli mücadele hareketinin başarıya ulaşmasındaki en önemli hareket noktasıdır. Bu sebeple Mustafa Kemal Paşa hem ordu kumandanlarına hem de vilayetlere gönderdiği yazılarda bu ruhun hiç azalmadan devam etmesi gerektiğini, zira kurtuluşun bu ruh sayesinde olacağını bildirmiştir. 16 Mayıs 1919 tarihinde tüm Anadolu aynı imanla harekete geçmiştir. Anadolu'nun dört bir yanından binlerce protesto telgrafları çekilmiştir (Selvi, 2007:16). İngiliz Tarihçi Arnold Toynbee'ye göre; İzmir'in 1919 Mayıs'ında Yunanlılar tarafından işgali, yalnız Türk milliyetçiliği hareketini yaratmakla kalmamış aynı zamanda 1919-1922 Türk-Yunan savaşının da nedeni olmuştur (Toynbee, 2000: 126).

### **Mütareke Döneminde Mardin**

Birinci Dünya Savaşı esnasında Mardin Sancağı'nın bağlı olduğu Diyarbakır Vilayeti, tehcir güzergâhı ve doğudan gelen Müslüman muhacirlerin sığınma merkezi olması nedeniyle önemli siyasi, askeri, ekonomik ve sağlık sorunlarıyla karşı karşıya kalmıştır. Bu nedenle Birinci Dünya Savaşı sırasında bölge çok örselenmiştir. Harbin son iki senesinde (1917-1918), açlık ve hastalık bölgenin her tarafında korkunç bir şekilde hüküm sürmüş ve bu sıkıntılar Mütareke döneminde de devam etmiştir (Cemilpaşa, 1992: 32). Osmanlı Devleti I. Dünya Savaşı sırasında birçok cephede mücadele etmesinden dolayı içeride yeterince nizami kuvvet bulunduramamaktaydı. Bu durum yağmacı aşiretler ve çeteler tarafından istismar edilmiştir. Mütareke döneminde Mardin Sancağı'nda en fazla asayiş probleminin var olduğu görülmektedir. Bunun nedeni Mardin'de çok sayıda denetimsiz ve başına buyruk silahlı aşiretlerin varlığıdır (BOA, DH. ŞFR, 625/124).

Bu arada İngilizlerin Irak'ı işgal ettikten sonra işgal sahasını kuzeye doğru genişletmesi ve bu devletin Kürt aşiretlerine yönelik politikaları bölgedeki huzursuzluğun nedenlerindedir. Ayrıca İngilizlerin bölgedeki azınlıklara yönelik propagandaları ile devletin içinde bulunduğu koşullar, düzenli birliklerin yetersizliği ve niteliksiz yöneticilerin varlığı bunun nedenleri arasındadır (BOA, DH. ŞFR, 589/60). Bölgedeki aşiretler arasında sık sık çatışmalar yaşanmakta, yağma ve öldürmeler meydana gelmekteydi (BOA, DH, EUM, AYŞ, 35/29). Milli, Tay, Şammar, Anaze, Habızbını, Heverkan gibi aşiretler Mardin'in siyasi, sosyal ve ekonomik yapısını etkileyen aşiretlerin önde gelenlerindedir (BOA, DH. ŞFR, 576/2; BOA, DH. EUM, AYŞ, 74/30).

Mardin'in böylesine önemli bir dönemde mutasarrıflık görevine başlayan Hüseyin Zeki Bey'in iyi bir idareci olamadığı hem mülki hem de askeri raporlara yansımıştır (BOA, DH. ŞFR, 99/276). Sadaret'ten Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen 21 Ağustos 1919 tarihli tezkirede Mardin Mutasarrıfı Zeki Bey'in azledildiği, yerine Ergani Madeni Mutasarrıfı Mustafa Bey'in tayin edildiği belirtilmiştir (BEO, 4587/344014; BOA, DH. ŞFR, 660/103). Bu sırada Yarbey Kenan Bey, Mardin'de 5. Tümen Kumandanı olarak görev yapıyordu. Başarılı bir asker olan Yarbey Kenan, Mardin'de milli teşkilatı vücuda getirebilecek kimselerle temasa geçmiş ve bu işe Mardin eşrafından Eyüp Önen'i görevlendirmiştir (Toksoy, 1939: 20-21).

Mardin, Mondros Mütarekesi'nin ardından doğrudan işgale uğramamış ise de Urfa, Antep ve Maraş gibi komşu vilayetlerde meydana gelen olayların, Mardin halkını rahatsız ettiği şüphesizdir. Ayrıca bir yandan İngiliz ve Fransız kuvvetlerinin Mardin'de yaptığı istihbarat faaliyetleri diğer yandan ise Mondros Mütarekesi'nden sonra artan Ermeni olayları bölgedeki tedirginliği had safhaya çıkarmıştır. Bununla beraber Mardinliler, yaşanan işgaller karşısında tepkilerini ortaya koymaktan çekinmedikleri gibi İngilizlerin başını çektiği "bölgede ayrılıkçı bir hareket başlatma" düşüncesine de alet olmayarak, bu zor günlerde Türk milletinin birlik ve bütünlüğüne sahip çıkmışlardır. Memleketin her tarafında olduğu gibi Mardin'de de Kuva-yı Milliye ve Müdafaa-i Milliye teşkilatları kurulmuştur. Bu faaliyetlerde 5. Tümen Komutanı Kenan Bey ve Eyüp Önen'in büyük rolü bulunmaktadır (Toksoy, 1944: 99). İngilizlerden sonra Fransızlar Antep, Urfa, Maraş ve Adana'yı işgal etmişlerdir. Ermenilerden de istifade ederek işgal sahasını genişletmeye çalışan Fransızlara karşı Mardin ahalisi mitingler yaparak ve telgraflar çekerek işgalleri lanetlemiştir (BOA. HR: SYS. 2544-14/19-20).

## İzmir'in İşgalinin Protesto Edilmesi

İzmir'in Yunanlılarca işgali Güneydoğu Anadolu bölgesindeki siyasi gelişmelerin yeni bir çehre kazanmasını neden olmuştur. Yöre halkının aynen Batı Anadolu'da olduğu gibi burada da Müslümanların Hıristiyan bir güç olan Ermeniler tarafından tahakküm altına alınacağı kuşkusunu artırmıştır. Nitekim 25 Nisan'da da Diyarbakırlılar Sadrazam'a çektikleri telgraflarda Ermeni tehlikesine temas ederek, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun Osmanlı Devleti'nin ayrılmaz parçaları olduğunu ifade etmişlerdir (Öke, 1988: 46; Öke, 1995: 83). Yunanlıların 15 Mayıs 1919'da İngiltere'nin teşvik ve himayesinde İzmir'e çıkmaları ve yörede gerçekleştirdikleri katliamlar, Doğular için de başlarına gelmesi muhtemel akıbetin göstergesi niteliğindedir. Başka bir deyişle, İngiltere'nin yörede nüfuzunu kurmasının ardından Ermeni işgali, istilası ve katliamı bekleniyordu (Öke, 1988: 38; Öke, 1995: 77-78).

Bu nedenle İzmir Redd-i İlhak Heyeti'nden Diyarbakır Vilayeti'ne gönderilen telgrafta “*İzmir ve havalisi Yunan'a ilhak ediliyor. İşgal başladı. İzmir ve mülhakı kâmilten ayakta ve heyecandadır. İzmir son ve tarihi gününü yaşıyor. Son imdadımız sizin göstereceğiniz muavenete bağlıdır. Mitingli telgraflarla her yere başvurunuz ve vatan ordusuna iltihaka hazırlanınız*” denilmekte idi (Tütenk, 1956:327).

Bu çağrı memleketin her tarafında olduğu gibi Mardin'de de yankı bulmuştur. Mardin sancak merkezine bağlı kazalarda işgaller lanetlenmiş, protesto mitingleri tertip edilmiş ve telgraflar çekilmiştir. Mardin Sancağından çekilen telgrafların çoğunda “*Sadaret Makamına*” ifadesi yer almaktadır. Bunların bir kısmı İstanbul'da bulunan İtilaf Devletlerine gönderilen telgrafların Sadaret Makamına bildirilmesinden ibarettir. Telgraflardan bazıları ise Sadarete ve Padişaha, bazıları İstanbul'da bulunan İtilaf Devletleri temsilcilerine gönderilmiştir. Sadarete gönderilen fakat İtilaf Devletleri temsilcilerine hitaben yazılmış olan telgraflar da vardır. Bunlar ya bilgi vermek amacıyla ya da ilgililere iletilmesi amacıyla Sadarete gönderilmişlerdir. Sadarete ve Padişaha gönderilen telgraflarda hükümetin İzmir konusunda gerekli teşebbüslerde bulunması istenmiş ve bu konuda alınacak her türlü karara iştirak edileceği bildirilmiştir. İtilaf Devletleri temsilcilerine hitaben gönderilen telgraflarda adalet ve Wilson Prensipleri üzerinde durularak İtilaf Devletlerine ve özellikle İngiltere'ye olan güven ve dostluk dile getirilmiştir. Meydana gelen haksız işgalin bir an önce ortadan kaldırılması istenmiş ve çoğu zaman meydan okuyucu bir dil kullanılmıştır (Selvi, 2007: 3).

## Mardin Protestosu

Mardin'den 18 Mayıs 1919, 22 Mayıs 1919 ve 26 Mayıs 1919 tarihlerinde Sadarete gönderilen telgraflarda İzmir'in işgali protesto edilmiştir (BOA, A.VRK. 833/49; BOA, A.VRK. 834/88; Selvi & Cırık, 2014:222). Protestoların tertip edilmesinde ve telgrafların gönderilmesinde özellikle din adamlarının öncü rol oynadığı dikkat çekmektedir. İzmir'in işgalinden iki-üç gün gibi kısa bir süre içerisinde Anadolu'nun uzak bölgelerinde bu tepkilerin gerçekleşmesi kamuoyunun gelişmeleri yakından takip ettiğinin ve yaklaşık 10 yıldır savaşta olan halkın direnme gücünü muhafaza ettiğinin göstergesidir. İzmir'in işgaline karşı dile getirilen protesto telgraflarında kullanılan kavramlar bu işgalin sıradan ve geçici bir durum olmadığını diğer bir ifade ile Anadolu'nun bir beka meselesi olarak görüldüğünü ortaya koymaktadır. Nitekim Mardin merkezinden Sadaret'e çekilen 18 Mayıs 1919 tarihli protesto telgrafında şu ifadeler yer verilmiştir:

*“Yirminci asr-ı medeniyetin namus ve haysiyetini telvis eden harb-i umumi entrikaları, mukaddes ve sulh konferansının amal-i adalet ve insaniyet perveranesine muhalif müteccavizleri cümlesinden olarak İzmir ve havalisini nâmerdâne işgal ve ilhaka kıyam eyleyen Yunanlıların harekât-ı ahire ile İslamiyet'i kalbinden vurmak istemeleri alçaklıktır. Mazlum insaniyet ve İslamiyet altı yüz seneden beri hak, adalet ve insaniyette hüküm süren hükümet-i Osmaniye'nin her zaman ve mekânda sebat edecek bina-yı zulmü yıkacak pek çok Fatihler ve Selahattinleri ağuşunda saklıyor. Cidal-i cihan me'mul olmayan salibin hilale tasallutunu intaç edecek ise hakiki medeniyet şahid-i beşeriyet hazırlasın ve vatan ordusuna ilhakı yolunda bugünden itibaren enzar-ı cihanda müncer ve meskut Müslümanları lâmekan muhacirleri bile Avrupa'da idam edilmek istenilen hayat-ı alemin tahlisi için son nefesini istihkar ve her noktadan heyecan ve ra'şeyi temin ve bilhassa mukadderat ve*

*muhadderatı muhafaza-i feryad ve tahrike mecbur olduklarını izhar ile a'daya tecavüze ve ila-yı hakka müsaraatini ispat edecektir” (BOA, A.VRK, 831/63; Selvi, 2007: 92).*

Bu telgrafta İzmir'in işgalinin 20. yıl söylemleri ile örtüşmediği ve işgalin hiçbir hukuki dayanağının olmadığı vurgulanmıştır. Yunanlıların işgalinin “İslamiyet'i kalbinden vurmak” olduğuna dikkat çekilmiştir. Ayrıca işgallerin temelinde bir medeniyet çatışması olduğu ima edilmiştir. Ancak İslam medeniyetinin önemli aktörlerinden Selahattin Eyyubi ve Fatih Sultan Mehmet örnek gösterilerek Türk milletinin işgallere seyirci kalmayacağı, içinden çıkaracağı kurtarıcılarla inşa edilmek istenen zulmün dağıtılacağı belirtilmiştir.

Mardin'den Sadaret'e gönderilen 22 Mayıs 1919 tarihli telgraf “*Umum ahali-i İslamiye namına*” çekilmiştir. Mardin Belediye Reisi Hıdır Bey'in imzasıyla çekilen telgrafta özetle şu ifadeler yer verilmiştir:

İzmir'in büyük çoğunluğunu Müslümanlar teşkil etmesine ve hiçbir hak ve meşru sebep olmamasına rağmen İzmir Yunan askeri tarafından işgal edilmiştir. Bu işgal ile birlikte Rumlar, Yunanlılarla birlik olarak Müslümanlara katliam, yağma ve ırza tasallut gibi her türlü vahşi fiil ve hareketlerde bulunmuştur. Bunun böyle olacağı İtilaf Devletleri tarafından tahmin edilmesi lazım geldiği halde, bu devletler bu konuda duyarlılık göstermemiştir. Böylece bütün Müslümanlar adalet beklerken, kendilerini böyle feci bir hadisenin içinde bulmuşlardır. Böyle hukuksuz işgallerin doğuracağı keşmekeşlere Müslüman ahalinin tahammülü kalmamıştır. Müslümanlar her türlü sıkıntıya göğüs gererek bu fenalıklardan kurtulacaktır. Yunan'ın Rumlarla ittifak kurarak İslamlara reva gördükleri katliamlar tarihen sabittir. Müslümanların Müslüman olmaktan başka kabahatleri yoktur. Müslümanlar, Sulh Konferansı'ndan adalet beklerken, Rumların tecavüzlerine maruz kalmıştır. İnsanlık ve adalet namına, Büyük Devletlerin İstanbul'daki temsilcilerinden, İzmir ve çevresinin Yunan askerinden temizlenmesini şiddetle talep ederiz (BOA, A. VRK, 833/49).

Bu telgraftan 4 gün sonra Mardin'den Sadaret'e gönderilen 26 Mayıs 1919 tarihli bir başka telgrafta da İzmir'in işgali tekrar lanetlenmiştir. Mardin Belediye Reisi, aşiret reisleri, ulema, eşraf ve esnaf adına<sup>1</sup> çekilen bir telgrafta 44 kişinin imzası yer almaktadır. Wilson Prensiplerine göre İzmir'de Müslüman nüfusun Rumlara oranla fazla olduğu vurgulanarak işgalin dayanaksız olduğuna dikkat çekilmiştir. Paris Konferansından adalet ve hakkaniyete dair kararlar beklenirken tüm Müslümanların hayal kırıklığına uğratıldığı ifade edilmiştir. İşgale bir an önce son verilmesinin talep edildiği telgrafta şu ifadeler yer verilmiştir:

*“Cihanda bir sulh ve müsalemet-i daimi ve hakikatin hükümlerine olmasi milel ve akvamın hukuk-ı tarihiye ve anane-i milliyesibi'l-etraf meşmul nazar-ı dikkat ve teslim edilmek suretiyle harita-i alemde tadilat-ı layika icrasıyla ancak kabil olacağı nazariyesindeki hayatiyet-i mantikiyenin Türk, Rum unsurları nüfusu beynindeki tefavuk-ı azime ve bariziye iltifat olunmaksızın İzmir gibi her kabza-i turabı bin Türk kan ve kemiğinden teşekkül-yab-ı ümran olmuş bir islam diyarının ekalliyetini tatyiben Yunanistan'a ilhakına rıza göstermek meyl suretiyle ihlal cihetine gidilmek istenildiği maatteessüf mesmu'umuz oldu. Üssü'l-esas mukarrerat ve cihadatı adl olacağına iman ettiğimiz ve o kanaatle sulh ve selamet-i âlem namına şahsiyet-i maneviyesine karşı kalben şükranla ittihazına hazırlandığımız sulh konferansından bütün kulüb-i İslamiye de ve menafi-i siyasieleri İslamlarca müşterek cemiyet-i saire iktizasında caygir olan şu huzur-ı vakı'ın ihlalini müstelzim mukarreratın sadır olacağını isti'abla beraber kırk mahal olarak her nasılsa suret-yab vuku' bulmuş bir mütalaa-i işgaliye var ise hıfzen adalete icrasında ısrar gösterilemeyeceği mülahaza-i teselliyet-saziyla tadil-i tesirat eylemekteyiz. Hakkın kuvvetle çığnenemeyeceğini ve adalet sahasında hissiyatın ihraz-ı mevki eyleyemeyeceği hakkındaki itminan-ı kavimizin helal*

<sup>1</sup> Bu telgrafta isimleri yer alan kişiler şunlardır: Belediye Reisi Hıdır, Mardin Müftüsü Hüseyin, ulemadan Abdülcemil, Ahmet, Numan, Mehmet Tahir, Meşayihden Mehmet Tahsin, Eşraftan Abdülkadir, Eşraftan Mehmet Derviş, Kasım, Abdürrezak, Mollazade Abdülkadir, Abdülmecit, Eyüp, İshak, Süleyman, Yahya, İbrahim, Ahmet, Necip, Abdülkerim, Abdülhamit, Bayraktarzade Ali, Halil, Ragıp, Nurettin, Tüccardan Zühtü, Halim, Şeyh Musa Abdullah, Şeyhzade Abdülkadir, Abdülmecit, Halil, Hüseyin, İbrahim, Abdülgani, Mehmet Tahir, Şeyh Mehmet, Abdülkerim, Mehmet Ali, Ahmet, Abdürrezzak, Abdurrahman, Belediye Tabib Rifat.

olmaması İzmir'deki hukuk-ı Osmaniyeye'nin tanınmasına mütevakkıftır. Bu vecibenin teminini bihakkin taleb hususunda kaffe-i sekene-i liva mütehidü'l-lisan olub husul-i emniyete ve teyid-i emniyet-i kalbiyye emrinde ise iktizasına eyleyecek her guna fedakarlığı tahammüle dinen, insaniyeten yürümeğe mecburuz. Temenniyat-ı samimiyemizin şu nukat ve tehassusat-ı nazie dairesinde nazar-ı dikkate alınmasını istirham ederiz" (BOA, A.VRK, 834/88).

### Midyat Protestosu

İzmir'in işgali Mardin'e bağlı Midyat kazasında da lanetlenmiştir. Midyat'ın tüm aşiret ve ahalisinin rey ve kararıyla Midyat Belediye Reisi Hamza Efendi tarafından 18 Mayıs 1919 tarihinde Sadrazam Ferit Paşa'ya gönderilen protesto telgrafında İzmir ve havalisinin Yunanistan'a ilhâkı (katılması) haberinin kalbi-i İslamiyeye bir hançer gibi saplandığı dile getirilmiştir. Büyük umutlarla beklenen Sulh Konferansının adeta bir tiyatrodan ibaret olduğu belirtilen telgrafın devamında şu ifadeler yer verilmiştir: "Artık iman ettik ki bu konferans sulh ve sükûn-ı cihana hâdim bir müessir-i adalet ve insaniyet değil, bi'l-fiil âlem-i İslam'ın imhasına memur dergâh-ı ehl-i salibdir. Yirminci asır medeniyet tarihine mazlum Müslümanların kanlarıyla yazmak emelinde olduğu anlaşılan bu konferansın mukadderatı Müslümanların ve İslamiyet âleminin hükm-i i'dâmı olduğu şüpheden varestedir. Bugün İzmir, yarın Bursa ve İstanbul, öbür gün bütün diyar-ı İslam şu zalimâne ilhakların kurbanı olacak ve devletimiz böylelikle ortadan kaldırılacaktır" (BOA, A. VRK, 832/27).

Midyat ahalisinin hissiyatı telgrafın devamında yaşanan zulümlere tahammül edecek tek bir Müslüman bile kalmadığı, Rumların amacının Ayasofya'yı ele geçirip burayı kiliseye dönüştürmek olduğu, işgaller karşısında zilletle yaşamaktansa namus ve şerefle mücadele edilmesi gerektiği ve gerekirse bu uğurda ölümüne mücadele edileceği şöyle dile getirilmiştir:

"Paşa Hazretleri, sıkıntıların bu derecesine sabır ve tahammül gösterecek artık tek bir Müslüman kalmadı. Rumların Ayasofya'yı feth etmek hususundaki teşebbüsât-ı küstanelerine Müslümanlar vakar ve itidalini muhafaza etti, fakat bu son hadisat tevekkül ve sükûnla karşılanacak cinayetlerden değildir. Hükümet-i seniyenin şu ilhak üzere hukuk-ı devlet ve milleti muhafaza için uhdesine terettüp eden vazifeyi ifaya teşebbüs ettiğini ma'almesar haber aldık. Yalnız bu teşebbüsün kuru bir protestodan ibaret kalmamasını şiddetle arzu etmekteyiz. Zira emsal-i adidesiyle sabittir ki Müslümanların sözünü dinleyen, hukukuna riayet, şeref ve haysiyete riayet eden yoktur. Adalet Müslümanlara layık görülüyor. Umum devletler Müslümanlara zulüm ve hakareti mubah telakki ediyor. İstanbul divan-ı harpleri cihanın enzar-ı dikkatini celb için bütün Müslümanları berdar etse yine kalbimizde ateş-i intikam sönmüş olmayacaktır. Bu hale karşı muhaberat-ı diplomasiye ile vakit geçirmek artık hiçbir faide temin edemez, bilakis bizim izmihlal-i miskinane arz-ı in'ikad ettiğimiz delalet eder. Paşa Hazretleri, Müslüman için bir ölüm mukadder ise biz bu ölümün namuslu ve merdane bir ölüm olmasını istiyoruz. Biz canımıza kast edenlerin ayakları altında ölmekten ise onlarla tek bir Müslüman kalmayınca kadar çarpıştıktan sonra ölmek ve topraklarımızda bir mezar açtıkça onlara kâşâneler kurdurmamak hususunda azmimiz katidir. Adaletin iadesini isteyen umum Midyat Kürt aşair-i müslimesi bu hususa kaviyyen ahd ve peyman etmişlerdir. Ancak hükümet-i seniyemizin bizim ile hem fikir ve bize müzahir olacağına ve şu ilhak meselesinden yalnız kuru teşebbüsât ile iktifa edilmeyerek namuslu bir hayat veyahut namuslu bir ölüm şıklarından birini herçibadabad ihtiyar etmek siyasetini takip edeceğine itimat etmek istiyoruz. Bütün Kürdistan ve bilumum âlem-i İslam'ın müşterek bulunduğu kani olduğumuz şu nokta-i nazarımızın tasvip buyrulup buyrulmayacağına dair ufak bir işarete makine başında sabırsızlıkla muntazır bulunduğumuzu ehemmiyetle arz eyeriz" (BOA, A.VRK, 832/27).

### Savur Protestosu

İzmir'in işgalinin lanetlendiği yerlerden birisi de Savur kazasıdır. Savur kazasından 20 ve 26 Mayıs tarihlerinde "Sadaret Makamına" iki telgraf çekilmiştir. Kaza Müftüsü Mehmed İzzet, Belediye Reisi Abdullah, eşraftan Vehbi, Nurullah, Mehmed Hamdi, Salim, Mehmed Rüşdü, Abdülhalim, Mehmed, tüccardan; Mehmed, Ahmed ve Ali Rıza tarafından Sadaret'e gönderilen 20 Mayıs 1919 tarihli protesto telgrafında şu ifadeler yer verilmiştir:

“Her zerre-i haki ecdadımızın bir katre-i hununa mu’adil olan İzmir ve havalisi Osmanlıların ve hilafet-i Osmaniye’nin adalet taahhütle Rumların tesvilâne müddeiyatı neticesi olarak Yunan’a ilhak ve işgale başladığı haber-i elimi umum İslam ve kırk bini müteceviz kazamının sekencesini müdhış heyecanlara düşürdü. Elyevm sekene-i kaza merkez kaza cami-i şerifinde akd ettiği mitingde İzmir’in Yunan ilhakındaki teşebbüsat ve hürriyet ve hukuk-ı esasiyemizin muhafazasına niğehbân olmak gibi adilane insaniyet perverâne ilanlarla tarih-i insaniyet ve medeniyette nam bırakmak azm ve iradesinde bulunan Düvel-i İtilafiye-i azam ricalinin vaadiyle akdedilmiş olan mütareke şeraitine bilvücut muhalif olmaktan ve adat-ı milliye-i İslamiye’nin amal-i meşruasına azim ve Düvel-i İtilafiye’nin mukarreratı müsalemetcüyanesi Türk’ten başka bir şeye haml edilemezdi. Binaenaleyh bütün manasıyla hukuk ve kavaid-i insaniyete mugayir olan bu iltihak tecavüzünü sulh kongresinin enzar-ı dikkat ve adaletine isticlab eyler ve aynı zamanda bu taarruzu bütün mevcudiyetimizle def’ ve tenkil etmeğe amade bulunduğumuzu umum sekene-i kaza ahd ve Peyman etmekte olduklarını ilan eyleriz” (BOA, A.VRK, 832/7; Selvi, 2007: 96).

Bu telgrafta işgal haberinin tüm kaza ahalisini derinden üzdüğü ve heyecanlandığı belirtilmiştir. İşgali kinamak için yapılan mitingde Rumların işgalinin hukuksuz olduğu, İtilaf Devletlerinin ise olaylara seyirci kaldığı dile getirilmiştir. Bu nedenle derhal işgale son verilmesi için İtilaf Devletleri göreve çağrılırken, kaza ahalisinin bu konuda her türlü fedakarlığı yapacağı vurgulanmıştır.

Savur kazası ahalisi namına Belediye Reisi Abdullah Bey’in imzasıyla Sadaret’e gönderilen 26 Mayıs 1919 tarihli telgrafta ise İzmir ve çevresinin Yunanlılar tarafından işgal edildiği haberinin ahaliyi üzüntüye boğduğu dile getirildikten sonra Yunanın her türlü tecavüzüne maruz kalan İzmir ve çevresindeki Müslümanların haklarının muhafaza edilmesi ve bu duruma son verilmesi için İtilaf Devletlerine çağrı şu çağrı yapılmıştır: “*Fart-ı teessürle işitilen İzmir ve civarının facia-i elimeleri üzerine taleb-i hak ve adaleti mutazammın elyevm Dersaadet’teki Düvel-i İtilafiye mümessillerine yazılan mufassal telgrafımızın lütfen telgrafhaneden ahzıyla Yunan’ın her nev’ tecavvüat-ı akuranesine maruz kalan İzmir ve haval-i saire Müslümanlarının muhafaza-i hukuk-ı umumiyeleri hakkında düvel-i muazzama müşarünileyh murahasalarının ibraz buyuracakları adaletin tebşiratına sabırsızlıkla ve sükûnetle intizar ederiz*” (BOA, A.VRK, 834/65; Selvi, 2007: 96).

### Ömerli Protestosu

İzmir’in işgalinin protesto edildiği yerlerden birisi de Ömerli kazasıdır. “*Umum ahali-i İslamiye namına*” Ömerli kazası Müftüsü İsmail Hakkı tarafından Sadaret’e çekilen 25 Mayıs 1919 tarihli protesto telgrafında İzmir’in işgalinin kabul edilemeyeceği ve bu konuda her türlü fedakarlığın yerine getirileceği şöyle dile getirilmiştir; “*Mukaddes olan İzmir’in Türkiye’den fekk ile Yunanistan tarafından işgali hakkındaki karara bütün mevcudiyetimizle muhalefet eder ve altı yüz seneden beri pâyidar olmuş olan hükümet-i Osmaniye’nin satvet ve şevketini tekrar ispat etmek azm-i perverânesiyle kıymetli vatanımızın emr-i muhafazası uğrunda fedâ-yı can etmeye Ömerli kazası dahilinde meskun ahali ile birlikte azm ü kasd eyledik. Bugün hayatımızı teşkil eden sevgili İzmir’imizin hükümet-i seniyyeden kat’iyyen ayrılmasına muvafakat eden hiçbir ferd tasavvur edilemediği, bu hususunun kalb-i milletten kopan ve kopacak olan feryadın önüne geçilmesi de gayr-i mümkün ve bu uğurda kanımızın son damlasına kadar mücadele-i vatan uğrunda feda-yı cana muntazır bulunduğumuz maruzdur*” (Selvi, 2007: 89). Telgrafta yer alan “*mukaddes olan İzmir*” ve “*sevgili İzmir’imiz*” ifadeleri vatan sevgisine olan bağlılığı dile getirmektedir. İşgalin önüne geçilmezse milletin kalbinden doğacak feryadın durdurulamayacağı vurgulanmıştır. Ayrıca bu uğurda “*kanımızın son damlasına*” vatan uğrunda mücadele edeceğimiz ifadesi ile vatan sevgisi ve mücadele azmi ifade edilmiştir.

### İzmir’in İşgaline Gösterilen Tepkilerin Yankıları

İzmir’in işgaline gösterilen tepkiler Milli Mücadelenin işaret fişeği olmuştur. Çanakkale Savaşından sonra ilk defa yeniden bir dayanışma ve mücadele ruhu ortaya çıkmıştır. Tertip edilen mitingler ve protestolar Milli Mücadelenin teşekkülünde önemli bir rol oynamıştır. Nitekim İzmir’in işgaline karşı gösterilen tepkiler sonrasında vilayet, sancak ve kazalarda Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri oluşturulmuştur. Her ne kadar Mondros Mütarekesi sonrasında işgallere karşı yer yer



mahalli direniş örgütleri oluşturulmuş idiyse de bu örgütlerin ülke sathına yayılması İzmir'in işgali sonrasında denk düşmektedir. Bu dönemde 5. Tabur Komutanı Kenan Bey ile Diyarbakır Vilayeti'nin eski vali vekili Mustafa Nadir Bey'in Mardin'de bulunması Mardin'deki Müdafaa-i Hukuk cemiyetlerinin teşekkülünde önemli bir yere sahiptir. İzmir'in işgali sonrasında Mardin Sancağı ve kazalarında örgütlenen Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri bölgeyi ve ülkeyi ilgilendiren meselelere karşı sürekli teyakkuzda olmuş ve gereken tepkiyi göstermiştir.

Bu durumu güney illerinin ve İstanbul'un işgaline gösterilen tepkilerde görmek mümkündür. Bunun yanı sıra Fransızların Mardin'i işgal teşebbüsüne ve ayrılıkçı hareketlere karşı gösterilen tepkiler de bu kabildendir. Mardinliler daha Maraş hadiseleri başlamadan önce Maraş'ın İngilizler tarafından tahliye edilerek, Fransızlara devredilmesini kabul etmeyeceklerini, bu işgale milletin fiilen karşı koyacaklarını, kendilerinin de bu fikirde olduklarını dile getirmişlerdir. Bu amaçla Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Merkezi adına Müftü Hüseyin Efendi, Sivas'ta Kongre Heyetine de bir telgraf çekmiştir. Telgrafta, Antep, Maraş ve Urfa vilayetlerinin İngilizler tarafından tahliye edilerek Fransızlara devredildiğinin haber alındığı hatta Diyarbakır'da istediklerinin rivayet edildiği belirtildikten sonra, çoğunluğu İslam ve Osmanlı olan bu Anadolu topraklarının Wilson Prensiplerine aykırı olarak yabancı bir hükümetin, diğer bir yabancı hükümete devretmesinin Mardin'in tek vücut olan ahalisi üzerinde büyük heyecan meydana getirdiğini, bundan vazgeçilmesinin gerektiği, bu hususta Sadaret'e ve İtilaf Devletleri elçilerine bir protesto telgrafi çekildiği bildirilmiştir (ATASE, KI. 2, D. 255, F. 21-1; İrade-i Milliye, 3 Kasım 1919, Sayı: 10, s. 1; Özçelik, 2003: 271; Akbıyık, 1999: 97).

Bu şekilde bölgenin Fransızlara devredilmesine karşı çıkan Mardinliler, herhangi bir Fransız işgali vuku bulduğunda işgale karşı milletin fiilen karşı koyacağını 30 Ekim 1919 tarihinde 25.000 kişinin katıldığı bir mitingde dile getirmişlerdir. Mardin Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti'nin öncülüğünde gerçekleşen ve 25 bin kişinin katıldığı bu mitingde büyük bir heyecan içinde "*haksız, adaletsiz bir sulh kararının medeniyet âlemine refah ve saadet getirmeyeceğini, bilakis kanlı bir gelecek bahşedeceği*" açıkça dile getirilmiştir (İrade-i Milliye, 26 Ekim, 3 Kasım 1919; Sarıhan: 182; Özçelik, 2003: 131).

Bu dönemde Fransa'nın Suriye genel valiliği görevine kadar yükselen Albay Norman, 9 Ocak 1920 günü yanında dört subayı ile Mardin'e gelerek işgale zemin hazırlamaya çalışmıştır. Ancak Albay Norman'ın Mardin'e gelişini "*işgalin başlangıcı*" olarak yorumlayan Mardin Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, olağanüstü tedbirler almışlardır. Albay Norman, Mardin'de büyük bir hüsnü kabul göreceğini beklerken beklenmedik bir tepki ile karşılaşmıştır. Mardin Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Başkanı Eyüp Önen, Mardin halkının Osmanlı Devleti'nden memnun olduklarını, başka bir devletin idaresi altına girmeyi istemediklerini, Fransa'nın Mardin'i işgali halinde 100.000 kişilik Kuvâ-yı Milliye ile direneceklerini Albay Norman'a sert bir dille ifade etmiştir. Bunun üzerine Norman, Mardin'den ayrılmak zorunda kalmıştır (BOA. HR. SYS. 2543-10/19-20; İrade-i Milliye, 12 Ocak 1920, Sayı: 20, s. 4; Toksoy, 1939:33-34). Böylece Albay Norman'ın Mardin'i işgal planı suya düşmüş ve başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Böylece Mardin yetkilileri, eşrafı ve ahalisi yekvücut olarak ayrılıkçı çevrelere ve emperyalist işgalcilere geçit vermemiştir. Mardin halkının bu onurlu duruşu daha sonraki yıllarda da devam etmiş ve Millî Mücadele içtenlikle desteklenmiştir.

Bu arada İtilaf Devletleri'nin tazyiki ile istifaya mecbur bırakılan ve milli mücadeleye sempati besleyen Ali Rıza Paşa Kabinesi'nin istifa ettirilmesi olayı birçok yerde protesto edilmiştir. Milli meseleler karşısında son derece hassas davranan Mardinliler de 6 Mart 1920 günü Mardin Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Heyeti Mardin Merkezi namına Hasan ile ulema ve eşrafın (Goloğlu, 1970: 310) imzasıyla Meclis-i Mebusan Başkanlığı'na gönderdikleri telgraflarında, Ali Rıza Paşa Kabinesi'nin istifa ettirilmek mecburiyetinde bırakılması ele alınarak, yeni hükümeti kuracak kişinin milli emellere hizmet edecek bir zat olması gerektiğini bildirmişlerdir. Telgrafta şu ifadelerle yer verilmiştir:

Ali Rıza Paşa Kabinesi birçok müdahale ve tazyik sonucunda istifaya mecbur kalmıştır. Bütün milletin arzusu, millet ve memleket ile Hilafet'in varlığını ve istiklalini korumaya ve milli emellere bağlı, muktedir bir zatın, kabinenin başına getirilmesidir. Ferit ve Hamdi Paşalar gibi milletin

itimadına haiz olmayan ve aynı mefkûre sahibi bulunan kişilerin seçilmesi, memlekette pek büyük üzücü olayların meydana gelmesine yol açacağından, buna göre yeni kabine kurulurken, başına getirilecek zatın, önemle seçilerek gerekli titizliğin gösterilmesini rica ederiz (Özçelik, 2003: 332-333; Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, 1992: 278).

Bu konuda Midyatlılar da Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi Hamdi Efendi'nin imzasıyla Meclis-i Mebusan Başkanlığına gönderdikleri 6 Mart 1920 tarihli telgraflarında, Ali Rıza Paşa Kabinesi'nin istifaya zorlanmasını protesto etmişler ve tazyiki yapanların maksatlarının millet fikir ve emellerine hizmet etmeyecek bir kişiyi işbaşına getirmek olduğunu söylemişlerdir. Böyle bir kabineye, millet tahammülünün kalmadığını savunan Midyatlılar namuslu ve vatanperver bir hükümetin kurulmasından yana olduklarını bildirmişlerdir (Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, 1992: 288; Özçelik, 2003: 282).

Midyatlıların bu husustaki telgrafları şöyledir:

Bazı hain kuvvetlerin zorlaması neticesinde hükümetin istifaya mecbur kaldığı büyük bir üzüntü ile tarafımızdan duyulmuştur. Bu zorlamayı yapanların maksadı milletin his, düşünce ve emellerine tabi olmayacak ve memlekette ecnebi menfaatlerine hizmet edecek bir hükümeti iktidar mevkiine getirmektir. Böyle bir hükümete milletin artık zerre kadar tahammülü kalmamıştır. Hain kuvvetlerin maşası olmayacak, namuslu, vatanperver ve daha önce ihaneti görülmemiş<sup>2</sup> bir hükümet başkanı istiyoruz. Milletin mutlak vekilleri olan muhterem mebuslarımızın yeni teşekkül edecek olan bakanlar kuruluna itimad reylerini verirken, milletin kalbinden çıkan bu sesi kendi kalplerinde dahi duyacaklarını ümid ediyor ve vatanperverce teşebbüslerinizde başarılar temenni ediyoruz. Bu telgrafı Midyat Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi Hamdi Bey, ulemadan dört, eşraftan beş ve bunlardan başka yirmi bir kişi tarafından imzalanmıştır (Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, 1992: 288).

Kısa bir süre sonra İstanbul, 16 Mart 1920'de İtilaf Devletleri tarafından işgal edilince Mardin'den de tepkiler yükselmiştir (Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, 1992: 107). İstanbul'un resmen işgal edilmesi üzerine memleketin her tarafında umumî bir heyecan meydana geldi. Bunun üzerine memleketin pek çok yerinde mitingler yapıldı ve ilgili makamlara protesto telgrafları gönderildi. İşgale karşı Güneydoğu Anadolu bölgesinde de İstanbul'un işgaline büyük tepkiler verilmiştir. Osmanlı Devleti'nin payitahtı ve İslâm âleminin hilâfet merkezi olan İstanbul'un Mütareke şartları hilâfına işgali büyük bir infial uyandırmıştır. Mardin Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin önderliğinde bir protesto telgrafı yazılarak çeşitli devletlerin temsilcilerine gönderilmiştir. 18 Mart 1920'de gönderilen bu telgrafta; *"İşgal, Osmanlı milletinin haklarını ve istiklâlini müdafaa hususundaki azim ve imanına hiç bir tesir hâsıl etmeyecektir. Yalnız medeni milletler bu tecavüzü kabul etmekle büyük bir tarihi mesuliyetin altına girmiş olacaklardır"* denilmiştir (ATASE, Kl. 27, D. 21, F-140-142).

Millî Mücadelenin sahiplenilmesi neticesinde Mardin'de ayrılıkçı hareketler toplum tarafından rağbet görmemiştir. Nitekim Kürt Teali'nin Cemiyetinin Paris Barış Konferansı'ndaki temsilcisi Şerif Paşa'nın Ermeni Boğos Nubar Paşa ile Ermenistan ve Kürdistan adında iki devletin kurulması yönünde anlaşmaya varması üzerine Mardin ve bağlı yerlerden bu anlaşma büyük tepkiler gösterilmiştir (BOA, DH. ŞFR, 107/104; Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, 1992: 229; Meclis-i Ayan Zabıt Ceridesi, 1992: 125; Beyoğlu, 2015: 125-135). Mardinliler, Boğos Nubar Paşa ile iş birliği yapan Şerif Paşa'yı ve teşebbüslerini protesto ederek, senelerden beri Osmanlı Devleti'ne bağlı bulduklarını, Mardinlilerin Osmanlı camiasından ayrılık kabul etmez bir topluluk olduğunu ifade etmişler ve Ermenilerle iş birliği olayını nefretle kınamışlardır (Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, 1992: 357). Bu konuda Mardinlilerin gönderdiği telgraf, Meclis-i Mebusan'ın 13 Mart 1920 tarihli toplantısında okunmuştur. Telgraf şöyledir:

"Meclis-i Mebusan Başkanlığına,

<sup>2</sup> Damat Ferit ve kabinesi kastediliyor.

Bizlerin Osmanlı idaresinden alınıp, istiklalimizin sağlanmasına dair Şerif Paşa tarafından Ermeni Milleti'nden Boğos Nubar Paşa ile beraber Paris'te Sulh Konferansı nezdinde mutabakat sağlanarak, bazı isteklerde bulunduğunu haber aldık. Kendisine Kürdistan temsilcisi sıfatını veren Şerif Paşa, hiçbirimizi temsil etme hak ve yetkisine sahip değildir. Bizler yüzyıllardan beri bağlı bulunduğumuz Osmanlı camiasından ayrılmamak için gerekirse her türlü fedakârlığı yapmaktan çekinmeyeceğiz. Şerif Paşa ve hempalarının, bizlerin nam-ı hesabına söylediği ve söyleyeceği bütün sözleri, istekleri ve dileklerini, kemal-i nefretle takbih ederiz” denilen telgrafta kendilerinin Osmanlı camiasından ayrılık kabul etmez bir bütün teşkil ettiklerini ve başka bir ad altında hiçbir idareyi asla kabul etmeyeceklerini, Sulh Konferansınca önemle göz önüne alınarak, bu protestolarının Sulh Konferansına tebliğ edilmesini, İtilaf Devletleri temsilcilerinin hamiyet ve insaniyetlerinden talep ve istirham ettiklerini bildirmişlerdir.

Bu telgrafın altında başta Mardin Müftüsü Hüseyin Efendi ve Belediye Başkanı Rıfat olmak üzere, eşraftan altı kişi, ulemadan 6 kişi, meşayıhten 4 kişi, tüccardan 3 kişi ve bazı aşiret reislerinin imzası bulunmaktadır. Meclis, bu telgrafın hükümete tebliğ edilmesi kararını almıştır (Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, 1992: 357; Özçelik, 2003: 332-333).

Midyat'tan Sadaret'e gönderilen 1 Mart 1920 tarihli telgrafta, Şerif Paşa'ya tepkiler şöyle dile getirilmiştir: “*Evvel ve âhir arz eylediğimiz vecihle tâbiyetle mübâhî bulunduğumuz Osmanlı Hükûmetine merbutiyetimizin ile'l-ebed ibkâsı için her türlü fedâkârlığı iktihâm edeceğimizi bütün nev'-i beşere i'lân ederken kendi kendine Kürdistan murahhaslığı süsünü veren, hüviyet-i mâhiyeti bizce meçhûl olan Şerif Paşa isminde bir şahıs Ermenilerle müştereken bir idârete'sîsi için Sulh Konferansı'na teklîfâtta bulunduğunu işittik. Paşa-yı mûmâileyhin hiçbir Kürd aşiret ve kabilesinin ve belki de bir çobanın vekâletini hâiz olmadığı hasebiyle bu bâbdaki teşebbüsâtını nefretle red eyleriz*” (BOA, DH. EUM. AYS, 33/74)<sup>3</sup>.

Derik halkı ve ileri gelenleri de kendi mukarreratlarını ilgilendiren ve Şerif Paşa'nın Bogos Nubar Paşa'nın Paris'teki ayrılıkçı çabalarını kınayan şu telgrafi kaleme alarak ilgili makamlara ve bu arada “Melis-i Mebusan Riyasetine” göndermişlerdir. Meclis-i Mebusan'ın 1 Mart 1920 günkü birleşiminde ele alınan telgraf, Siverek'ten gelen bir başka telgrafla birlikte okunmuştur (Goloğlu, 1970: 87). Derik kazasından Meclis'e çekilen telgrafta ise şu ifadeler yer verilmiştir;

Paris'te bulunan Şerif Paşa'nın Kürt ve Ermenilerin ortak bir idare kurmasına Boğos Nubar Paşa ile birlikte çalıştığı duyuluyor. İslam birliği, Osmanlı topluluğu ve Halifelik idaresi dışında herhangi bir idare altında yaşamak, bizim için imkânsız olup, böyle bir idarenin kurulması ve yaşatılması için seller gibi kan akıtılması, yüz binlerce insanın yok edilmesi, bakımlı yerlerin harabeye çevrilmesi dahi yetmez ve savaş ateşini yakmaktan başka bir işe yaramaz. Şerif Paşa'nın bizler hakkındaki sözlerinin ve anlaşmalarının en ufak bir değerinin bulunmadığını, gözlerinizin önüne kor, olayı şiddetle protesto ve nefretle red ederiz<sup>4</sup>.

### Sonuç

Mütareke döneminde Güney şehirlerinin, İzmir'in ve İstanbul'un işgali önemli tepkilere neden olmuştur. Ancak İzmir'in işgaline gösterilen tepkiler Antep, Urfa, Maraş ve Adana ile İstanbul'un işgaline gösterilen tepkilerden daha fazla dikkat çekmektedir. Nitekim İzmir'in işgali sonrasında İstanbul ve Anadolu'da yaklaşık 500 miting yapılmış ve binlerce protesto telgrafi çekilmiştir. Sadarete, Padişaha, İtilaf Devleti Temsilcilerine ve Amerikan Başkanı Wilson'a çekilen protesto

<sup>3</sup> Bu telgrafta imzası olan kişiler şunlardır; Belediye Reisi Hamdi, müfettiş Şakir, eşraftan İsa, eşraftan Ahmet, eşraftan Yusuf, eşraftan Davut, eşraftan Reşit, Müdafaa-i Milliye Heyeti, eşraftan Derviş, esnaftan Resul, esnaftan Şeyhmus, tüccar Abdüllatif, tüccar Murat, meb'us-ı müntehab-ı sanisi Mehmet, meb'us-ı müntehab-ı sanisi Osman, Mihelmi Aşireti Reisi Halil, Mihelmi Aşiretinden Mehmet, Abid, Hasan, Dekşuri Reisi Bedri, Gercüş Reisi İbrahim, Heverkan Reisi Çelebi, Salhan Reisi Ramazan, çiftçilerden Halef, Ali, Abdullah, Mahmut, Hüseyin.

<sup>4</sup> Bu telgrafın altında şu kişilerin imzaları bulunmaktadır: Müftü Kazım, Belediye Başkanı Hasan, ulemadan Ali, Ahmet, Lif Bucağı ağalarından Çeçen, Potan Aşireti Reisi Yahya, Saltan Aşireti Reisi Abdülkadir, Ayasan Aşireti Reisi Ramazan, Hakran Aşireti Reisi Davut, Meşektian Aşireti Reisi Sadun, Manevdağ Aşireti Reisi Salih, Deşengür Aşireti Reisi Mahmut, Domilan Aşireti Reisi Derviş, Kitan Aşireti Reisi Pozan, Goloğlu, Üçüncü Meşrutiyet, s. 87-88.

telgraflarında işgalin Mondros Mütarekesine ve Wilson Prensiplerine aykırı olduğu dile getirilmiştir. Tarihsel ve demografik açıdan İzmir'in Müslüman yurdu olduğu ve işgalin kabul edilemez olduğu sert bir dille ifade edilmiştir. Mardin ahali de büyük bir duyarlılık örneği göstererek özelde İzmir'in genelde ise ülkenin haklarının korunmasında ve savunulmasında her türlü fedakarlığı göze alacağını açık yüreklilikle ortaya koymuştur. Özellikle Müftü Hüseyin Efendi ile Belediye Başkanı Hıdır Bey bu telgrafların çekilmesinde öncülük etmiştir. Bunların yanı sıra bu telgraflarda çok sayıda din adamı, eşraf ve aşiret reisinin de bulunduğu görülmektedir. İzmir'in işgaline yönelik gösterilen bu tepkiler Mardin'de milli bilincin güçlenmesine katkı sağlamış ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin teşekkül etmesinde etkili olmuştur. Bu örgütlenme ve bilinçlenme nedeniyle Mardin ahali Ermeni tehlikesine ve Kürtçülük faaliyetlerine karşı duyarlı hale gelmiştir. Bu nedenle Kürt Teali Cemiyeti'nin ayrılıkçı faaliyetlerine sert tepki gösterilmiş, Paris Barış Konferansında Kürt Teali Cemiyeti temsilcisi Şerif Paşa'nın Ermeni Boğos Nubar Paşa ile anlaşmasına tepkiler yükselmiştir. Mardin ahalisinin bu duyarlılığı Mardin'in önce İngiliz daha sonra da Fransız işgaline girmesine de engel olmuştur.

### **Kaynakça**

#### **ATASE Arşivi**

ATASE, Kl. 27, D. 21, F-140-142

ATASE, Kl. 27, D. 21, F. 2-244-245

ATASE, Kl. 2, D. 255, F. 21-1

#### **Başbakanlık Osmanlı Arşiv Belgeleri**

BOA, DH. ŞFR, 107/104; BOA, DH. EUM. AYŞ, 33/74; BEO, 4587/344014; BOA, DH. EUM, AYŞ, 35/29; BOA, DH. EUM, AYŞ, 74/30; BOA, DH. ŞFR, 576/2; BOA, DH. ŞFR, 589/60; BOA, DH. ŞFR, 625/124; BOA, DH. ŞFR, 660/103; BOA, DH. ŞFR, 99/276; BOA, A. VRK, 832/27; BOA, A. VRK, 833/49; BOA, A. VRK, 834/65; BOA, A. VRK, 834/88; BOA, A. VRK. 833/49; BOA, A. VRK. 834/88; BOA. HR. SYS. 2543-10/19-20

#### **Kitap, Makale ve Gazeteler**

Akbıyık, Yaşar, (1999) **Milli Mücadelede Güney Cephesi Maraş**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara.

Akşin, Sina, (1986), "Paris Barış Konferansı'nın Yunanlıları İzmir'e Çıkarma Kararı", **Üçüncü Askeri Tarih Semineri Bildirileri-Tarih Boyunca Türk Yunan İlişkileri**, Genelkurmay Basımevi, Ankara, s. 177-184.

Aydınel, Sıtkı, (1983), **Güneybatı Anadolu'da Kuvâ-yı Milliye Harekâtı**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Baykara, Tuncer, (1974), **İzmir Şehri ve Tarihi**, Ege Üniversitesi Matbaası, İzmir.

Beyoğlu, Süleyman, (2015), "Milli Mücadele Başlarken Güneydoğu Anadolu (1919)", **Tarih İncelemeleri Dergisi**, Sayı: 11, s. 125-135.

Cemilpaşa, Ekrem, (1992), **Muhtasar Hayatım**, Beybun Yayınları, Ankara.

Goloğlu, Mahmut, (1970), **Üçüncü Meşrutiyet 1920**, Başnur Matbaası, Ankara.

**İrade-İ Milliye**, 26 Ekim, 3 Kasım 1919, 12 Ocak 1920

Jeaschke, Gotthard, (1991), **Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri**, (Çev. Cemal Köprülü), MEB, Ankara.

**Meclis-İ Ayan Zabıt Ceridesi**, (1992), Devre: 4, Cilt: I, İçtima Senesi I, TBMM Basımevi, Ankara.

Haz: Zekai Güner-Orhan Kabataş (1990), **Millî Mücadele Dönemi Beyannameleri Ve Basını**, Ankara.

Öke, Mim Kemal, (1995), **Musul ve Kürdistan Sorunu** (1918 – 1926), İz Yayıncılık, İstanbul.

Öke, Mim Kemal, (1988), **İngiltere'nin Güneydoğu Anadolu Siyaseti ve Binbaşı E.W.C. Noel'in Faaliyetleri 1919**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara.

Özçelik, İsmail, (2003) **Millî Mücadelede Güney Cephesi Urfa**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara.

Öztoprak, İzzet, (2002), “Türkiye'nin İşgali ve Millî Direniş Hareketleri”, **Türkler**, (Editörler: Hasan Celâl Güzel-Kemal Çiçek-Salim Koca), Yeni Türkiye Yayınları, C. 15, s. 591.

Sarıhan, Zeki, (1994), **Türk Kurtuluş Savaşı Günlüğü, II**, Türk Tarih Kurumu, Ankara.

Sarıkoyuncu, Ali, (2000) “Millî Mücadele Döneminde Eskişehir Mitingleri ve Çekilen Protesto Telgrafları”, **Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi** Cilt 3 Sayı:4, s. 248-268.

Selek, Sabahattin, (1987) **Anadolu İhtilâli**, Kastay Yayınları, C. I. İstanbul.

Selvi, Haluk, (2007), **İşgal ve Protesto**, Değişim Yayınları, İstanbul 2007.

Selvi, Haluk-Cırık, Bülent, (2014), “Millî Mücadele'de Bitlis ve Çevresi (1918-1921)”, **Akademik İncelemeler Dergisi (Journal of AcademicInquiries)**, Cilt: 9, Sayı: 1, s. 221.

Sonyel, Salahi R. (1987), **Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika, I**, Türk Tarih Kurumu, Ankara.

Toksoy, Ali Enver, (1939), **Millî Mücadele'de Mardin, CHP Mardin Halkevi Neşriyatı** Resimli Ay Matbaası, İstanbul.

Toynbee, Arnold J., (2000), **Bir Devletin Yeniden Doğuşu**, (Çev. Kasım Yargıcı), İstanbul.

**Türk İstiklal Harbi**, (1994), Genel Kurmay Başkanlığı Yayınları, Örgün Yayınları, C. II.

Tütenk, Mustafa Akif, “1919 Mayıs'ında Diyarbakır'da Kurulan Millî Cemiyet ve Toplantıları”, **Kara-Amid Dergisi**, Sayı: 2, s.319-331.

Uyanık, Necmi, (2008), “İzmir'in İşgaline Karşı Konya Yöresinden Gelen Tepkiler”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C: 1/5, s. 837-86.